

TÜRK KÜLTÜRÜNDE ÖLÜMLE İLGİLİ BAZI TERİMLER

Some of The Terms Related to Death in Turkish Culture

Doç. Dr. Pervin ERGUN*

ÖZ

Ölüm ile ilgili gelenek, töre, inanç ve uygulamaların yoğunluğu Türkçede oldukça zengin bir kavram yumağı oluşturmuştur. Yüzyılların hatta bazıları binyılların süzgecinden geçen bu terimlerin zaman içinde, dilin canlılığının bir gereği olarak yeni anlamlar kazanması, farklılaşması, kullanımdan düşmesi, anlam değişmelerine ve kaymalarına uğraması doğal bir süreç olarak algılanmaktadır. Bugün eş anlamlı gibi görünen ve birbirinin yerine kullanılan bazı terimlerin arasında farklılıklar olması da doğaldır. Bu makalede Türkçede ölüm kültürüyle ilgili yaygın kullanımda olan bazı terimlerin kültürel analizi yapılacaktır. Ölü, gömmek, başsağlığı, toprağı bol olmak vd. terimlerin kullanımında görülen anlam kayması, değişme ve aykırılışma özellikleri üzerinde durulacaktır. Dil bilimi, din bilimi ve halk bilimi uzmanlarının alanını ilgilendiren bu sorunlar çözülmeyi beklemektedir. Folklorun yüzüncü yılını kutladığımız bu yıla kadar geçiş dönemleri ve onlardan sonuncusu olan ölüm ile ilgili sorunlar yumağı yeterince ele alınmamıştır. Ayrıntı, küçük şeyler gibi görülen sözler, dilin ve kültürün zenginliğinin göstergesidir. Bu göstergeler bir toplumun medeniyet seviyesinin en gerçek ifadelerini ortaya çıkarabilir.

Anahtar Kelimeler

“Ölü”, “gömmek”, “hoş gel/bul-“, “başsağlığı”, “toprağı bol ol.”vd.

ABSTRACT

Traditions, customs, beliefs and practices on death constituted a mass density of a concept that is very rich in Turkish. As a requirement of viability; acquisition of new meanings, differentiation, decrease in use, changes in meanings, semantic shift in some of these terms, passing through a filter of centuries or even thousands of years is perceived as a natural process. Today, it is normal to see differences among some terms seeming like synonym and being used interchangeably. In this article, cultural analysis is performed on some terms about death culture which are widely in use.. Features of semantic shift, alteration and being contrary observed in the usage of the terms such as dead, to bury, condolence, rest in peace, etc are emphasized. These problems concerning linguistics, theology and folklore wait to be resolved. Floc of problems on transition periods and death which is the last of these periods haven't been handled adequately till this year in which we celebrate the centenary of folklore. Words seeming like detail and small things are the indicators of language and culture richness. These indicators can reveal the truest expressions of the civilization level of a society.

Key Words

Dead, Bury, Welcome, Condolence, Rest in Peace.

Giriş

Hayatın en acı gerçeğı kabul edilen ölüm, soğuk ve tatsız olması sebebiyle en az tercih edilen sohbet konusudur. Ölüm karşısında çok şey hissedilir, az şey söylenir. Duygu taşkınlıkları ancak atasözü, deyimlerin, kalıplaşmış sözlerin, ağıtların, mersiyelerin, taziyetnamelerin içinde kendine yer bulur.

Ölümün soğuk yüzü karşısında insanoğlu, onu kendisinden ve yakın çevresinden uzaklaştırmak için pek çok inanç ve uygulama geliştirmiştir. Bu amaçla ölümün adını anmama, şifre ve örtmece sözler kullanma, başka dillerden alıntı kelimelerle karşılama gibi çeşitli metotlar kullanılmıştır.

Her toplum, kendi dilindeki ayıplı, acılı kelimeleri örtme; uluorta söyle-

* Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Halk Bilimi Bölümü Öğretim Üyesi, pervinergun@gazi.edu.tr

meme eğilimindedir. Bu tür kelimeleri söyleme zorunluluğu varsa o zaman başka dillerden alıntılama veya sembollerle ifade etme tercih edilmektedir. Türk kültüründe de ölüm ile ilgili olarak “mevta”, “cenaze”, “defin” gibi kelimelerin tercih edilmesi, bu gündendir. Öz Türkçe kullanma gerekçeyle bu tür incelikler bazen ihmal edilebilmektedir.

Kültür değişmelerinin hızlandığı günümüzde ölüm kültürü ile ilgili uygulamalar da bundan nasibini almıştır. İletişim çağında yaşanıyor olması, küresel baskın kültürlerin ölüm ritüellerinin de kanıksanmasına sebep olmuştur. Gerek yazılı, gerekse görsel basında ölümle ilgili ritüellerin yoğun bir şekilde yer alması, bir de bunlarla ilgili çeviri Türkçesine maruz kalınması, küresel anlamda kültürel kavramlara da aşina kılmıştır. Evrensel bireysel iletişim artarken geleneksel iletişimin azaldığı günümüzde ölüm durumunda kullanılan bazı sözler anlamını ve kullanımını kaybederken bazılarında anlam kayması ve aykırılışmalar görülmeye başlanmıştır. Konu ile ilgili kitap, makale ve tezlerde bu hususta bir analize rastlanamamıştır.

Makalede bugünkü Türkiye Türkçesinde ölümle ilgili bazı terimlerin kullanımı ve bu terimlerdeki anlam kaymaları ile aykırılışmaların kültürel kökleri analiz edilecektir.

“Ölü ve Gömmek”

Ölüm ile ilgili olarak üzerinde hassasiyet gösterilmesi gereken iki söz “ölü” ve “gömmek”tir. Bugün Türkiye Türkçesinde özellikle yazılı metinlerde ölü/öl- ve göm- terimlerinin kullanımıyla ilgili sorunlara değinmeden önce terimlerin geçmişte ve Türk

dünyasındaki kullanımları üzerinde durmakta fayda vardır.

Eski Türkçede öl- karşılığı olarak adrıl-, alkın-, arıl-, arta-, boguzlan-, kaç-, kal-, kamıl-, kergek bol-, öl-, tın-sıra-, tor-, tüş-, uç-, üzül-, yit-, yitlin-, yod-, yok bol-; öldür- karşılığı olarak da balbal yap-, çok-, kinşür- kiter-, sanç-, sı-, tarık-, üz-, yabrit-, yokad-, yok kıl- kullanılmıştır. Daha sonraki dönemlerde al-, bar-, büt-, ıçgın-, keç-, köç-, kurıt- da ölmek ve öldürmek anlamları kazanmıştır (Arslan Erol 2012: 387).

Eski Türkçede öl- karşılığı olarak kullanılan bu kelimelerden bazıları, bu makalede ele alınan hususlar açısından üzerinde durmayı gerektirmektedir. Bunlardan biri “kergek bolmak”tır. Jean-Paul Roux, terimin öldü karşılığında sıkça kullanıldığını belirtmiştir (1999: 65). “Vacip olma, ölümün Tanrı tarafından tayin edilmesi” anlamına gelen bu sözün ilk defa Göktürklerde ve Orhun anıtlarında ortaya çıktığı tespit edilmiştir (Ögel 1988: 764, Roux 1998: 201 ve Kafesoğlu 1996: 296’dan Arslan Erol 2012: 369). Ahmet Bican Ercilasun’un Osman Nedim Tuna’dan aktardığına göre “kergek bolmak” kuş olmak demektir. Çünkü “kergek”, Doğu Türkçesi sözlüklerinde bildircin türünden bir kuştur. Batı Türklerinin Müslümanlıktan sonra öldü yerine “sunkar/sahin boldı” deyimini kullanmaları da buna delil olarak gösterilmiştir (2007: 373-374).

Kergek bol- ile yakın işlevde olan bir diğer kelime uçmaktır. Uçmak, Roux (1999: 157 vd.), Ögel (1988: 758), Clauson (1972: 19), Arslan Erol 2012: 373-375) ve daha pek çok araştırmacı

nın da üzerinde uzlaştığı gibi, ölümle ilgili düşünüldüğünde “ruhun uçarak Tanrı katına gitmesi” demektir ve kutlu kişilerin, çocukların vefatında kullanılmaktadır.

Üzerinde durulacak bir diğer kelime, ölmektir. Roux, “Türklerin ve Moğolların Eski Dini” adlı eserinde terimin “kağan, hatun ve beyler için, bir milletin tümü, ordular için hatta hayvanlar için kullanıldığını belirtmekle birlikte (1998: 203). “Altay Türklerinde Ölüm” adlı eserinde bu düşüncesinden kısmen vazgeçmiş görünmektedir. Roux bu eserinde terimin üç anlamını şöyle belirtmiştir: 1. Ciddi bir suçun ardında Gök Tanrı tarafından verilen bir cezanın belirtilmesi söz konusu olduğunda. 2. Sosyal ve ailevi dayanağı olmayan kişilerden söz edildiğinde, özdeyişlerde ve kehanetlerde. 3. Hayvanlardan ve hatta kahramanların atlarından söz edildiğinde (1999: 146-147). Clauson ise ölmek fiilinin yaygın kullanıldığını fakat uçmanın tercih edildiği yüksek rütbeli kişiler için kullanılmadığını belirtmiştir (1972: 125’ten Arslan Erol 2012: 369). Bugün bütün Türk dünyasında öl- sözü benzer anlamlarda yaşamaktadır. Örneğin; bugün ondan fazla terimin ölümü ifade etmek için kullanıldığı Hakas Türkçesinde de anlam, Clauson ve Roux’nun belirttiği gibidir. Hakas Türkçesindeki “öl pararğa”/ölmek, “yarattığı hoş olmayan duygular sebebiyle oldukça seyrek, genellikle de hayvanlar için kullanılmaktadır.” Onun yerine ise “geçici bir nevi kılıf olarak gördükleri bedenlerinin aşınmasıyla ölümün geldiği ve kılıfından çıkan ruhun öteki tarafa/gerçek hayata kavuştuğu düşüncesini ifade eden “ürep

pararğa”/eskimek, aşınmak terimini tercih etmişlerdir (Kazaçınova-Tatarova 1997: 12’den Killi 2012: 64-65). Ercilasun ise öl- fiilinin asıl anlamının “yükselmek”, “havalanmak” olduğunu belirtmiştir (2007: 374).

Öl- fiilinin çok eski anlamı yükselmek olsa da zaman içinde bu anlamı kaybolmuş olmalıdır. Çünkü eski Türkler “ölü ve gömmek” sözlerini, yakınlarını kaybettiklerinde değil, daha çok düşmanları için kullanırlardı. Çünkü yakınları “ölmüyordu”, “uçmağa varıyordu”; “cennete gidiyordu”; ebedî hayatında yaşamaya gidiyordu; mekân değiştiriyordu. Kutlu kişilerin vefatı kergek olduğu için, yani Tanrı istediği için gerçekleşiyordu.

Bugün sözlü dilde daha dikkatli kullanıldığı halde yazı dilinde yaygın bir şekilde kullanılmakta olan öl- ve göm- fiilleri insanlar için kullanılırken incitici olabilmektedir. Bu yüzden terimlerin daha dikkatli seçilmesi gerekmektedir.

Bu konularda büyük hassasiyet göstermesi beklenen Diyanet İşleri Başkanlığı’nın internet sitesinde de benzer sorunlar vardır. Konuyla ilgili örnek aşağıda “Başsağlığı” başlığıyla verilen bölümde ele alınmıştır.

Ölümle İlgili Örtmece Sözler

Pek çok kültürde olduğu gibi, Türk töresi, ölümle ilgili sözleri saklama eğilimindedir. Türk destanlarına kadar sirayet eden bu durum, destan kahramanlarının ruhlarının ölmeyip “uçup gittiği ve “ak saray/gök saray”daki yerine yerleştiği” (Ögel 1989: 513) şeklinde ifade edilmektedir. Bunlardan “ak saray”, destan kahramanı hakanın yeryüzündeki mezarını, “gök saray” ise uçmak/cennetteki mekânını sembolize etmektedir.

Bugün Türk kültüründe nezaket, saklama, uzaklaştırma maksatlı olarak öl- ve göm- yerine kullanılan sözlerden bazıları şöyledir:

Emrihak vaki olmak, ahret yolcusu olmak, ecel şerbetini içmek, günü dolmak, ömrü vefa etmemek, ömür defterini kapatmak, vadesi dolmak, adres değiştirmek, ahrete intikal etmek, dünyasını değiştirmek, dar-ı bekaya irtihal etmek, dünyaya veda temek, ebediyete geçmek, can borcunu ödemek, ruhunu teslim etmek, dünyaya gözlerini kapamak, toprak olmak, Hakk'a yürümek, rahmet-i Rahmana kavuşmak, sonsuzluğa intikal etmek, ruhunu teslim eylemek, son nefesini vermek, vefat etmek, yaşamını yitirmek/kaybetmek (Türkmen 2009: 131 vd.), *dar'ül fenadan dar'ül bekaya gitmek, 'emanetini teslim etmek, emanetini tapşırarak, gözü yumulmak, canı... Akay'ı (Erkeği) ölse çırağı/ışığı sönmek* (Güngör 2010: 44), *evinden gitti(genç yaşta rahmetli olanlar için), evine gitti (güngörmüş, devran sürmüş; yaşlı ölenler için)* (Alyılmaz 2012:179), *yerine yerleşmek, köyüne yerleşmek* vs.

Ölüm sözü Alevilerde de kullanılmamakta; onun yerine örtmece sözler tercih edilmektedir: Hakka yürümek, gerçeklere kavuşmak, kalıbı değiştirmek, kalıbı dinlendirmek, emaneti teslim etmek, don değiştirmek (Kaya 1996: 368-370, Er 1988: 117-118 ve Aktaş 1999: 118-119'dan Yıldız 2012: 94).

Ölümlle ilgili örtmece sözler, örneğin Hakas Türkçesinden de şöyle aktarılmıştır: "Gerçek hayata gitti, öte tarafa gitti, toz oldu, bitti, geri döndü,

gitti, yatıp kaldı, soğudu" (Kazaçınova-Tatarova 1997: 12'den Killi 2012: 64).

Ölümü ifade eden argo tabir edilebilecek sözler de kullanılmaktadır. Bu tür sözler ölüm vaki olduğunda değil günlük hayatta ölüm mevzusu açıldığında öbür dünya ile ilgili yeterince hazırlık yapılmadığı durumlarını hicvetmek için tercih edilmektedir. Taşlı/tahtalıköye gitmek, gelmez yola gitmek, dört kolluya binmek, imamın kayığına binmek (Örnek 1979: 96-97), tabanı güneşletmek, sakalı yıldıza dikmek" vb.

Beddualarda da ölüm gizlenmektedir: "*Evin yapılısın*", "*ocağın dikilsin*" (Alyılmaz 2012: 179), vs.

"Cenaze Kaldırmak"

Türk kültüründe defin ritüelini en iyi ifade eden terim "cenaze kaldırmak"tır. Cenazenin toprağa verilme işleminin "kaldırma" fiiliyle ifade ediliyor olması, terimin köklerinin çok eski inançlara gittiğini göstermektedir. Türk ölüm göçü, çocuklar için ağaç kovuklarına (Butanayev 1998: 210-211 ve Katanov 1907A: 602'den Killi 2012: 72 vd.), kutlu kişiler için ağaç dallarına defnedilerek "cennet/uçmak"a göçürülmektedir. Bazen de ağaç dallarına kaldırılan kemikler, uzun ritüellerden ve yıllardan sonra yüksek tepelere defnedilmektedir.

Cenaze kaldırmakla ilgili eski inanç izleri Türk dünyası destanlarında, özellikle de Şor Türklerinin destanlarında canlı bir şekilde yaşamaktadır. Radloff tarafından Şor Türklerinden derlenen "Ay Mökö" adlı destanda altmış göğün ardında yaşayan Kızıl Tas, bir gün altın sedef kar biçiminde gökten inmiştir ve Altın Arık'ın ota-

ğının kapısından girip "... Öldüğünde kemiklerinin dokuz karaçam ağacının tepesine kaldırılmasını, bu sayede karaçam ağaçlarının köklerinden kendisi gibi bir Kızıl Tas'ın doğacağını" söylemiştir. Destanda Kızıl Tas'ın vasiyetini Ay Mökö yerine getirmiştir. Yaya olarak koşup giden Ay Mökö, altı adımda altmış kat göğün ardına ulaşmıştır. Dokuz karaçam ağacının tepesini çekip birleştirerek bağlamış ve Kızıl Tas'ın kemiklerini bunun üzerine koyarak yurduna dönmüştür (Radloff 1999: 405-408'den Aça 2012: 304, 319-320; Ergun 2006: 90-91).

Radloff tarafından derlenip yayımlanan bir başka Şor destanı olan "Ak Tayçı"da kahraman Ak Tayçı, yaşlanıp arka arkaya ölen baba ve annesinin kemiklerini altından yaptırdığı bir kutu içine koyarak demir kavağın tepesine yerleştirmiştir (Radloff 320: 387'den Aça 2012: 320; Ergun 2006: 94).

Cenaze kaldırılması ile ilgili bir başka örnek, yine Şor Türklerinden derlenen "Altın Sırık" destanında geçmektedir. Kara Sulazı tarafından öldürülen Altın Çıldıs'ın cesedi oğlu Altın Şappa ve Altın Sırık tarafından altın eğerden alıp altın tabuta koyulmuş; sonra da tabut yere eğdikleri altın çam ağacının tepesine asılmıştır. Dal serbest bırakıldığında Altın Çıldıs'ın kemikleri üstteki otuz göğün ışığıyla parlamıştır. Yetmiş aşılı bronz dağın tepesindeki yetmiş gök katından daha yüksek bu altın çam ağacının etrafında üç gün dolanıp ağlaşan Altın Sırık ile Altın Şappa, yetmiş yeşil tayganın tepesinden yürüyüp inmişlerdir (Çudakov-Nazarenko 1998: 383-384'ten Aça 2012: 321; Ergun 2006: 91).

Aynı destanda Çaş Molot tarafından öldürülen Altın Şappa'nın cesedi ise, Altın Sırık tarafından babası Altın Çıldıs'ın defnedildiği çam ağacının yanında biten çam ağacının üzerine defnedilmiştir(Ergun 2006: 93-94).

Cenaze kaldırmanın kültürel kökleriyle ilgili izler yalnızca destanlarla sınırlı değildir. Cenazenin ağaç tabutta/salda taşınması, üzerinde veya önünde ağaç dalı bulunması, üzerine örtülen ölümlük halı ve kilimlerde ve mezar taşlarında hayat ağacı motifi olması (Esin 2004: 39 vd.; Ergun 20012; Deniz 2012: 453 vd.; Ölmez 2012: 505 vd.); hemen bütün Türk dünyasında definden sonra mezarın başına ağaç dikilmesi vb. "kaldırılma" terimini ifade eden uygulamalardır.

Bugün dilimizde yaygın olarak kullanılan "cenaze kaldırmak" sözüne, farkında olunmadan kut izafe edilmeye devam edilmektedir. Geleneksel kültürde acının yaşandığı evlerde, cenaze yakınlarını incitmemek için "öldümü", "gömüldü mü" gibi sözlerin söylenmesi hoş karşılanmazken "kaldırma" ile ilgili sorular yadırganmamaktadır. Sözlü gelenekte bu terimlerin kullanımıyla ilgili hassasiyet devam etmektedir. Ne var ki, yazılı gelenekte hassasiyetin azalmaya başladığı görülmektedir. Gerek yazılı kaynaklarda, gerekse elektronik kaynaklarda bu tür sorunlarla karşılaşılmaktadır (Ersoy 2002: 86 vd.; Dilek 2008: 634; Gökbel 2012: 43 vd.; Yıldız 2012: 93 vd.).

"Rihlet Eylemek"

Aslı Arapça olan rihlet, göçmek, sefer eylemek anlamındadır (Abik 2005; Durmuş 2012; Yazar 2013; Devellioğlu 1984: 1072). Türk kültüründe ise XVI. yy'dan itibaren yeni bir

anlam kazanan kelime, yukarıdakiler gibi ölümü gizlemek amacıyla kullanılmaya başlanmıştır (Ayverdi 2005: 2588). 19. yüzyılda Munis Harezmi tarafından Harezmi Türkçesiyle yazılmış Firdevsü'l-İkbâl isimli eserde ölümle ilgili kullanılan doksanın üzerindeki kelimedenden biri olan rıhlet eylemek bugün de kullanılmaktadır.

Ölüm karşılığında kullanılan ve ebediyeti ifade eden sözlerden bir diğeri “ba’sü ba’de’l-mevt”tir. Öldükten sonraki diriliş (Tietze 2002: 288; Osm.-T. Ans. Lügat 2006: 93) anlamına gelen söz, edebi metinlerde kullanılmıştır.

“Salaca(k)”

Ölümle ilgili kullanılan kelimelerden biri de “salaca”dır. Eski Türkçe bir söz olan salaca(k), “TDK Türkiye Türkçesi Ağzlar Sözlüğü”nde “hasta, yaralı ya da ölü taşınan sedye; tabut; ölü; hayvanın çektiği hasta sedyesi; üstünde ölü yıkanan kerevet” (<http://tdkterim.gov.tr/bts/> 01.08.2013), “ölü taşıma tahtası”, “tabut” (Eke 2010) anlamlarında kullanılmıştır.

“Kuylamak”

Türkçede definle ilgili bir başka söz “kuy/guylamak”tır. “TDK Türkiye Türkçesi Ağzları Sözlüğü”nde kuylamak, “Bir şeyi gömerek saklamak” anlamıyla yer almıştır. Verilen örnek cümlede ölüm ile ilgili bağ bulunmamaktadır: “Çukura gömerek saklamak: Kış geliyor, havucu bahçeden söküp, evin avlusuna kuyladım.” Yine aynı sözlükte bulunan guylamak sözünün karşılığı olarak ise “kuyulamak, gömmek, defnetmek” verilmiştir. Halk ağzında cenazenin “gömülmesini” değil “gizlenmesi”ni ifade eden “guylamak”, halk irfanının güzel bir

örneğidir ve geleneksel dünya/ahiret görüşünün zarif bir örneğidir. Guylamak, bu anlamı ile Lânet Olsun Ölünüze De Dirinize De adlı fıkrada şöyle geçmektedir:

Veli Dayı'nın Tortum'da bulunduğu yıllarda, köylülerden biri vefat eder. Cenaze kabristana götürülürken, köylülerin tabutun altına girerek sırayla taşındıklarını gören Veli Dayı da, “sevaptır” diyerek tabutun altına girer. Usule göre cemaatte bulunanlar birkaç dakika ara ile tabutu taşımak için yer değiştirirler. Usul böyle ancak, Veli Dayı tabutun altına girdikten sonra hiç kimse Veli Dayı'nın yerine geçmez; git ha git, yol bir türlü bitmez. Veli Dayı çok yorulur, adım atacak gücü kalmaz. Yerine adam çağırır, kimse yok. Cenazeye katılanlar bir bir ortadan kaybolurlar. Kala kala Veli Dayı ile üç kişi kalır. İyice yorulan Veli Dayı tabutu yere bırakır ve: “Lenet olsun sizin dirinize de ölünüze de! Men bu tabuti götüren değilem, istersiz burya guylayın” der ve geri döner (Önay 2008: 13/18'den Sakaoglu 2008) (merhabahaber.com). 31.07.2013

“Salihat-ı Nisvan”

Cenaze ilanlarında sık karşılaşılan terimlerden biri de salihat-ı nisvandır. “Dine uygun iyi harekette olan, Cenab-ı Hakk'ın ve peygamber Aleyhissalâtu Vesselam'ın beğeneceği işler ve iyilikler yapan, hayır ve hasenat sahibi Müslüman kadınlar” (Osm.-T. Büyük Lügat: 2006: 848); “dindar, iffetli, temiz Müslüman kadınlar” (Devellioğlu 1984: 1100) için kullanılmaktadır. Erkekler için kullanılmıyorkur.

“Müteveffa”

“Ruhu kabzedilmiş olan, vefat etmiş olan” (Ayverdi 2005: 2272; Develioğlu 1984: 941; Osm.-T. Ans. Lugat 2006: 745), “ölü, ölmüş” (GTS), “merhum” (Şemseddin Sami 2012: 567), “ölen” (TDK Hukuk Terimleri Sözlüğü) anlamındaki müteveffa, genellikle gayrimüslimler için kullanılan bir terimdir. Özellikle gazetelerdeki ölüm ilanlarında gayrimüslimler için müteveffa kullanılırken Müslümanlar için merhum ve merhume tercih edilmektedir. Müteveffanın dini bir yönü yokken merhum ve merhume Müslümanlığı çağrıştırmaktadır. Hukuk dilinde müteveffa daha yaygın kullanılmaktadır.

“Müteveffa”nın Müslümanlar için söylenmesinde bir sakınca bulunmamakla birlikte, diğerleri daha çok tercih edilmektedir. Merhum ve merhume ise yalnızca Müslümanlar için kullanılabilen bir sözdür. Başta Diyanet olmak üzere çeşitli internet sitelerinden alınan müteveffa örneklerinde Hurasancıyan, Árpád Berta, Nikola, Lazori, Andreas B. Schwarz, Radloff, Jean Deny, Hilarie McCoubrey isimleri dikkat çekmektedir¹.

“Hoş Geldiniz/Bulduk”

Üzerinde durulacak bir diğer söz, cenaze evine gelenleri karşılama ile ilgilidir. Son yıllarda dikkat edilirse, cenaze sahipleri evlerine taziyeye gelenleri “hoş geldiniz” hitabıyla karşılamaktadırlar. Taziyeye gelenler de buna karşılık olarak “hoş bulduk” demektedirler.

Aslında ne hoş gelinmiştir, ne de ortada hoş bulunacak bir durum vardır. Kapısı her daim misafirlerine açık Türk milleti günlük hayatta yaygın

kullanımdaki güzel sözünü daha nadir yaşanan cenaze gününde de söyler duruma gelmiştir.

Komşuluk ilişkilerinin zayıfladığı şehir hayatında, acılı günlerle ilgili iletişimin azalması, taziyelerin daha çok iş yerinde, camide-cenaze namazında, mezarlıkta dile getiriliyor olması, geleceğin gelenek uygulayıcısı gençlerin geçiş ritüellerinin en dramatiği olan vefat olayından uzak durması, böyle bir aykırılışmayı beraberinde getirmektedir.

Geleneksel kültürün daha canlı yaşandığı küçük yerleşim yerlerinde ise genellikle cenaze evinin kapısı açık bırakılmaktadır. Kapalı olduğu durumlarda ise o sırada evde bulunan hısım, akraba ya da komşular tarafından kapı açılmaktadır. Cenaze sahipleri, normal zamanın tam tersi olarak başköşeye oturmaktadırlar. Evin yoğun olduğu ilk günler cenaze yakınlarının kapıya bakması hoş karşılanmamaktadır. Onlar evin başköşesine, herkesin ulaşabileceği, görebileceği merkezi bir yerine oturmakta; acısına yanmakta; yerinden kalkmadan taziyeleri kabul etmektedirler. Kenarda köşede, kapı eşiğinde oturan, ortalıkta dolanıp duran cenaze sahipleri “acısı yok” gibi algılanıp ayıplanmaktadır.

Kapıyı açan kişi ise böyle durumlarda “hoş geldiniz” dememekte; “buyrun” gibi kalıp sözler ya da ölümü ifade eden acı sözlerle dolu feryat figanla gelenleri karşılamaktadır:

“Böyle mi görüşecektik?!”

“Amca/dayı/hala/yeğen/dede/nine(vs.)nizi aldırıldık/kaybettik, bak-sanıza!” gibi.

Gelenlerle ilgilenmek ise hısım, akrabalar ile komşuların görevidir.

Taziye gelenlerin getirdiği “ölgülük” yemeklerinin taksimini de bunları getirenlerle birlikte hısım akraba yapmaktadır. Cenaze sahiplerinin yemek hazırlığında aktif rol alması, yine “acı-sı yok” gibi algılanıp hoş karşılanmaktadır.

“Başsağlığı”

Üzerinde duracağımız bir diğer söz, ölüme ilgili çok yaygın kullanılan “başsağlığı”dır (Örnek 1979: 92). Başsağlığı için “Misalli Büyük Türkçe Sözlük”te “yakını ölen kimseye “başın sağ olsun, sen sağ ol” deme, acısının paylaşıldığını ifade etme, taziye” (2005: 301) anlamına geldiği belirtilmektedir.

“Atlı-göçebe” medeniyeti kökleleriyle tanınan Türk milletinin hayvan sürülerinin çokluğu destanlara kadar konu olmuştur. Hayvanlarla ilgili bu çok zengin kültür, konu ile ilgili terim zenginliğini de beraberinde getirmiştir. Başsağlığı sözü, eskiden hayvanlar öldüğünde kullanılan bir söz iken bugün insanlar için kullanılan sözler içinde en yaygını olmuştur. Bu durum, Türk milletinin hayvancı bir toplum olduğunun göstergesi olarak yaygınlaşmıştır. Kalabalık hayvan sürülerine sahip Türk milleti, hayvan kayıplarını sık sık yaşamış; bu sözü çok sık kullanmıştır. Bu sık kullanım, “malı canın yongası” olarak gören Türk milleti için genel kabul ile yaygınlaşmıştır. Zamanla da insanlar için yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Söz, “at/eşek/inek/kuzu/kuş/kedi(vs.)n öldü; üzülme, başın sağ oldukça yenilerini edinebilirsin” anlamındadır.

İnsan için düşünüldüğünde anlam garabeti daha net seçilebilmektedir: “Koca/eş/baba/ana/kardeş/evlat/

yeğen(vs.)ini yitirmişsin, üzülme başın sağ oldukça yenisini alırsın” gibi korkunç bir anlam ortaya çıkmaktadır. Elbette sözü kullananlar bu anlamda söylememekte; geçmişte daha yaygın kullanımın sebep olduğu bir ağız alışkanlığıyla galat-ı meşhur olarak kullanmaktadırlar.

Aslında galat-ı meşhurlar (yaygın bilinen yanlışlar) genellikle alıntı kelimelerden kaynaklanmaktadır; fakat yukarıda misafirperverlik özelliğinden yaygınlaşan “hoş gel-/bul-” örneğinde olduğu gibi, başsağlığı sözü Türkçe olup hayvanla ilgili çok yaygın kullanımdan kaynaklanmaktadır.

Türk toplumunda bu durum o kadar kanıksanmıştır ki, hatta bugün kedi/köpek/hayvanı ölen bir kişiye “başın sağ olsun” dendiğinde, olumsuz tepkiler alınmaktadır. Cevap olarak da “aşk olsun, o kadar da değil” gibi sözler söylendiğine şahit olunmaktadır. Yerli yerinde bir kullanım olduğu halde bu durum, sözün anlamında bir aykırılışma olduğunu göstermektedir.

Bu deyimim yaygınlaşmasında kimi zamane hocalarının da katkısı bulunmaktadır. Zamane diyoruz, çünkü geçmişte hocaların tahsil yeri taşra değildi. Üstelik İstanbul’un en lüks semtlerinde staj yapmaları gerekiyordu. Hoca seçiminde bugün aranmayan pek çok da kıstas vardı². Medeniyetin doruğa çıktığı, her milletten insanın yaşadığı, her protokolden insanın bulunduğu Osmanlı başkentinde yetişen bu hocalar, din kitaplarının ötesinde âdeta konuyla ilgili somut olmayan kültürel miras eğitimi alıyorlar ve ondan sonra taşraya gidiyorlardı.

Türkiye’de folklor çalışmalarının yüzüncü yıla ulaştığı bu günlere

kadar hem yapılan çalışmalar çok az ve yetersizdir; hem de disiplinler arası işbirliği yok denecek kadar azdır. Halkbilimi, etnoloji, antropoloji ve din bilginlerinin bir araya gelip kavram kargaşasını ortadan kaldırmaları gerekmektedir. Çünkü halkbilimcinin kökü çok eskilere çıkan “gelenek”, “ritüel” gibi değerlendirmeleri için din adamlarının “hurafe”, “batıl inanç” deyiş işin içinden çıkması bir arpa boyu yol alınamamasına sebep olmaktadır. Türkiye’de en fazla memur istihdam eden bir kurum olan Diyanet İşleri Başkanlığı, en ücre köylere kadar din adamı göndermekte, halkbiliminin yaşama, üretme alanlarını sekteye uğratabilmektedir. Din ayrıdır gelenek ayrı. Din adamlarının yüzde doksanı gittiği köyde “başsağlığı” dilemektedir. Sözün bu kadar çok yaygınlaşması ve genel kabul görmesinde din adamları daha etkili bir pozisyonadadır. Düzeltmesinde de onlara çok fazla iş düşmektedir. Bu nedenle, disiplinler arası işbirliğinin bir an evvel yaygınlaştırılması gerekmektedir.

Bugün gelinen noktada, köyünün yakınında, “taşradaki” okulda okuyan din hocaları, “köyünün dünya görüşü içinde algıladığı din öğretimi” ile topluma yön vermeye çalışmaktadır. İçinde yaşadığı toplumun kültür değerleri hakkında bilgileri yetersiz olduğu için şirk olmadığı halde pek çok değerini yitirilmesine sebep olmaktadır; bu tür incelikler konusunda yeterince titizlik gösterememektedirler. Ankara’nın en lüks semtlerinde, Kocatepe, Hacı Bayram ve pek çok camide ve Üçler, Karşıyaka gibi mezar-

lıklardaki defin merasimlerinde şahit olunmuştur ki hocalar haziruna “başsağlığı” dilemektedir.

Gerek Ankara’da gerekse Aydın, Erzurum, Adana vs. illerdeki bazı hocalarla yapılan mülakatlarda, cevap ortak olmuştur: “Evet, kullanım yanlışdır. Fakat halkta genel bir kabul olduğu için kullanmakta bir sakınca görmüyoruz.”

Diyanet İşleri Başkanlığının internet sayfasında da yaygın bir şekilde “başsağlığı” mesajları görülmektedir³

Diyanet İşleri Başkanlığının ne internet sayfasında ne de yazılı eserlerinde konunun inceliklerine dair herhangi bir bilgiye rastlanamamıştır. Sayfada Türk ölüm kültürü ile ilgili uygulamalar Arapça terimlerle ifade edilmiştir; taziye ve cenaze ile ilgili genel bilgiler verilirken “başsağlığı” ve “gömmek” terimleri tercih edilmiştir:

“...Ölünün yakınlarına başsağlığı dileğinde bulunmaya tâziye denir ki teselli etmek anlamındadır. Ölen bir Müslüman’ı yıkamak, kefenlemek, onun için namaz kılp dua etmek ve kabre gömmek Müslümanlar için farz-ı kifayedir.”

www.diyenet.gov.tr/turkish/DIYANET/avrupa/.../mart/.../y62.htm
Erişim tarihi: 30.07.2013

Başsağlığı sözünün kültürel köklerinin çok eskiye dayandığı açıktır. Yalnız, onun insanlar için söylenmeye başlamasının tarihi oldukça yenidir. Osmanlı’nın son yüzyılında başlayıp Cumhuriyet’in ilk yıllarına kadar süren savaşlar, kaybolan nesiller, ocağı sönen aileler, yaşlısını, evinin direğini yitirmiş buruk yüreklerin yaşadığı kültürel travma sonucu gelenek aktarımı sekteye uğramıştır. Milletlerin

hafızası böyle dönemlerde acıyı hatırlatan pek çok veriyi silebilmektedir. Başsağlığı ile ilgili anlam kayması bu yıllardan sonra oluşmaya başlamış görünmektedir. Çünkü Osmanlı dönemine ait eserlerde ve sözlüklerde terime rastlanamamıştır.

Hemen her konuda eser vermiş Osmanlı aydınlarının ölüm ve taziyeyi nasıl ifade ettiğine dair bakıldığında manzum ve mensur eserler dikkati çekmektedir. Eğer o dönemde başsağlığı bugünkü anlamda yaşıyor olsaydı “başsağlığınameler” yazılması gerekirdi. Onun yerine mersiyeleler (manzum) ve pek çok münşeatin içinde taziyetnameler (mensur) dikkati çekmektedir. Bu açıdan başsağlığı kullanımının insanlar için yaygınlığının geçen yüzyıldan öncesine gidemeyeceği tahmin edilebilir. Bu döneme ait eser incelemelerinde terim şöyle yer almaktadır:

“... münşeatlarda yer verilebilir. Mektuplar işlediği konulara göre; tehniyetnâme (tebrik etmek), tebriknâme (kutlama), takriz (bir eseri övme yazısı), taziyetnâme (başsağlığı)” Divanlardaki manzum mektuplar E Aydın - 2006 - cu.mitosweb.com Erişim tarihi:31.07.2013

Ömer Çakır tarafından yazılan “Türk Edebiyatında Taziyetnameler” adlı makalede de Divan edebiyatından Cumhuriyet’in ilk dönemine şair ve yazarlar tarafından vefat edenlerin yakınlarına yazılmış mektuplar incelenmiştir. Hiçbirinde “başsağlığı” ve aşağıda işleneceği üzere “toprağı bol olsun” sözleri bulunmamaktadır (2006: 270-291).

Türk Dünyasından gelen öğrenciler de bu yaygın kullanımdan etkilenerek kendi şivelerindeki terimin

karşılığı olarak başsağlığı terimini kullanmaktadırlar. Dolayısıyla terimlerin yanlış kullanılmasından kaynaklanan zarar, diğer Türk lehçeleri ve şivelerine kadar uzayabilmektedir. Aşağıda örnek olarak verilecek tezde, başsağlığı için kullanılan sözlere yer verilmekle birlikte terimin tam karşılığının ne olduğu belirtilmemiştir:

“Ölen kişinin yakınlarına baş sağlığı dilemek, çok önemli görevlerden biri sayılıp, yakını ölen kimseye böyle durumlarda avucu, acısını hafifletici sözler söylenir. Başsağlığı dilemede ölümün kaçınılmaz olduğu, eninde sonunda herkesin öleceği ve sabır telkin edilmektedir. Başsağlığına ölenin ilk üç gününde gitmek daha makbul olmakla birlikte kırkına kadar baş sağlığı dilemek mümkündür. Kırgızlarda başsağlığı dilemeye gelenler şu tür ifadeler kullanılmaktadır: Yattığı mekân cennet olsun, Allah sizlere sabır versin, Ölenin ardından ölecek değilsin ya, sabırlı ol sen akıllı birisin, Kader, elimizden bir şey gelmez... vs. gibi” (Jumabaev 2006: 71-72).⁴

“Toprağı Bol Olsun”

Çok değil, daha üç nesil önce Osmanlı tebaası olarak yaşayan atalarımız, özellikle azınlıklarla bir arada yaşayan Türkler, bu tür söz varlığını daha dikkatli kullanmışlar; nüanslara daha fazla özen göstermişlerdir. O dönemde gayrimüslim komşular öldüğünde “toprağı bol olsun” sözü tercih edilmiştir. “Anadolu Folklorunda Ölüm” adlı kapsamlı çalışmasında Sedat Veyis Örnek, sözün Sivas ve Merzifon’da bilindiğini kaydetmiştir (1979: 93). “Türkler ve Ölüm” adında son derece kapsamlı bir kitaba imza atan Edward Tryjarski, Örnek’in ta-

ziyeyle ilgili Anadolu'dan tespit ettiği yirmi dört ifade biçimine, diğer bazı ifadelerin yanı sıra, "toprağı bol olsun" sözünü de eklemiştir. Tryjarski, okuyucuya, bu ifadeyi "toprağı hafif olsun" ifadesiyle karşılaştırmayı da önermiştir (Tryjarski 2011: 171).

"Toprağı bol olsun" sözü, Hıristiyan dünyası gelenekleri ve inançları ile ilgili bir söylemdir. Bu yüzden Müslümanlar için söylenmemesi gerekmektedir. Osmanlı kültüründe azınlıklarla bir arada yaşamaktan kulak aşinalığı olmasının yanında, bugün yabancı filmlerde ölüm ritüellerinin sıkça gösterilmesi vesilesiyle sözün sıkça geçmesi, Türk sözlü kültürünün bilinçaltı kalıplarına girmesine ve günlük hayatta yadırganmadan kullanılmasına sebep olmuştur.

Benzer durum, Türk programları ve dizileri için de söz konusudur. Örneğin yayımlandığı dönemde büyük izleyici kitlesine sahip olan ve Türk tarihinin en acıklı dönemlerinden birinin işlendiği "Elveda Rumeli" dizisinin en dramatik sahnelerinden birinde Erdal Özyağcılar'ın canlandırdığı Sütçü Ramiz, ölen kızı için "toprağı bol olsun" demiştir. Gayrimüslimlerle bir arada yaşamaya devam eden özellikle günümüz Balkan Türklüğü, bu sözlerin ayrımı hususunda büyük hassasiyet göstermektedir⁵.

Günümüz Türkiye'sinde kimse-nin art niyet aramadığı, ancak dikkatsizlik, cehalet göstergesi olarak kabul ettiği bu söz, yanlış anlamalara sebep olabilmekte, mevzuun inceliklerini bilen kayıp yakınlarını üzebilmektedir.

Oldukça yaygın kullanımda olan söz, günümüz TDK sözlüklerinde ise yer almamaktadır⁶. Ömer Asım Aksoy

tarafından hazırlanan 1984 baskılı sözlükte; "toprağı bol olsun: "(Müslüman olmayan bu ölü) hayırla anılacak kişiydi; rahat uyusun."(Aksoy 1984: 910) karşılığında kullanılmıştır. İskender Pala tarafından hazırlanan "İki Dirhem Bir Çekirdek"te "Burada mezarın bazı kötü niyetli kişi veya yabancı hayvanlar tarafından açılma korkusuna bir işaret olduğu anlaşılmaktadır"(Pala 2002:190-191) şeklinde değerlendirilmiştir.

Ali Aslan Topçuoğlu'nun "Gayrimüslimlerle Sosyal İlişkiler Hakkında İslâm Hukuku Açısından Bazı Mülâhazalar" adlı makalesinde gayrimüslimlerle ilgili değerlendirmelerde konu ele alınmıştır. Fakat bunun hangi sözlerle yapılacağına dair bir ayrıntıya yer verilmemekle birlikte, başsağlığı dilenmesi gerektiği belirtilmiştir:

"Komşuluk hukuku gereği olarak, bir gayrimüslim hasta olursa, Müslüman komşularınca ziyaret edileceği; iyileşince geçmiş olsun dileklerinin iletileceği; cenazesi olduğu takdirde defin işlemlerinde ona yardımcı olunacağı ve başsağlığı dileneceği ifade edilmektedir."http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt3/sayi10pdf/topcuoglu_aliaslan.pdf Erişim tarihi: 31.07.2013 Tabii, bu sözün gayrimüslimler için taşıdığı anlam da ayrıca tartışılabilir.

Sonuç

Eski Türklerden günümüze ölüm, mezar, yas kültürüne ait bazı terimlerin kültürel analizlerinin yapıldığı, nüansları ve incelikleri üzerinde durulduğu bu makalede bugünkü Türk toplumundaki yanlış kullanımlara dikkat çekilmiştir. Bunlar çok küçük ayrıntılar olarak değerlendirilebilir.

Unutulmamalıdır ki, dilin ve kültürün zenginliği ayrıntıda gizlidir. Dilin incelikleri olan bu tür ayrıntıların kullanılırken ciddiye alınması, medeniyet göstergesidir. Türk töresinde bu hassasiyet vardır.

Ele aldığımız sözlerden “başı sağ olmak”, Osmanlıca sözlüklerde tespit edilememiştir. Söz konusu sözlüklerde “toprağı bol olmak” ile ilgili bir karışıklık da bulunmamaktadır. Bu sözler, günümüz sözlüklerine ve çeşitli kaynaklara ise anlam karışıklığı ile girmiştir.

Yukarıda değindiğimiz bütün hususlar, Türk insanının ölüm mevzuundaki incelikleridir. Bu incelikler dilde de en güzel ifadelerini bulmuştur. İnsanın ölüm gibi ciddi bir durumla ilgili olarak gerek kendisine gerekse topluma karşı sergileyeceği tavır, içinde yetiştiği kültür ve medeniyetin göstergesidir. Türk töresi gereği, ölüm gibi hassas konularda daha fazla dikkat ve nezaket göstermek ve bu incelikleri yaşatmak gerekmektedir. Türkçedeki zengin söz dağarcığı, vefat edenlerin ve yakınlarının acılarını hafifletmeye yardımcı olacak kudrettedir:

“Emir Allah / Tanrı / Hakk’tan (olunca boynumuz kıldan ince)”

“Mekânı cennet/uçmak/behişt olsun.”

“Nur/ışıklar içinde yatsın.”

“Allah yakınlarına ecir/sabır versin.”

“Allah acısını unutturmasın.” (Acısını unutturacak daha büyük bir acı vermesin.)

“Allah taksiratını/günahlarını affetsin/bağışlasın.”

“Allah rahmet etsin/eylesin.” vs.

Sonuç olarak ölümlle ilgili olarak

Eski Türkçede otuzdan fazla, 19. yüzyıl Harezmi Türkçesiyle yazılmış bir eserde doksandan fazla sözün bilinçli bir şekilde, yerli yerinde kullanılıyor olması, Türk kültüründe ölüm ve öteki dünya algısının zenginliğinin ve eskiliğinin göstergesidir. Bugün Türkiye Türkçesinde kullanımda en öne geçen sözlerle ilgili anlam kaymaları ve aykırılışmalar bu zenginliğe gölge düşürecek niteliktedir. Somut olmayan kültürel mirasın bu nadide örneklerinin, disiplinler arası çalışmalarla tamir edilmesi gerekmektedir.

NOTLAR

- 1 *Vefat eden kimsenin yakınlarının müteveffanın uhrevî mesuliyetini azaltacak bir şeyler yapabileceği yönündeki iyi niyeti anlaşılabilir bir durumdur; fakat bu niyetin...*

www.diyaret.gov.tr/turkish/basiliyayin/weboku.asp?sayfa=66... 7/2013

“Kırklareli-(Demirköy) Müftüsü Müteveffa Abdülmecit Efendi'nin ailesine maaş tahsisi için tanzim kılınan müddeti hizmet cetveli ile evrakı müsbit ve Nüfus kayıt...

www.diyaret.gov.tr/turkish/basiliyayin/weboku.asp?sayfa=10... 7/2013

“Şehir Fevzi Paşa hazretleriyle muallim-i müteveffa Hurasancıyan Efendi'nin tavsiye ve takdiratına mazhar olan telhîs-i emraz ve fenn-i tedavî-yi tatbikiyen ...” M Refi - 1909 Erişim tarihi: 31.07.2013

“... Terekenin tek bir konuttaki bölümleri kayıtlı altına aldığı kabulü ve kâtibin sıralaması esas alınarak müteveffâ-yı merkûmun sâkin olduğu oda, büyük oda, sulu eyvân, büyük eyvân, köşk, camekân odası, karşı fevkâni oda, fevkâni uşaklar odası, kahve odası, fevkâni misafir odası...” Diyarbakir Voyvodası Mustafa Ağa'nın Terekesi Üzerine Bazı Düşünceler Ö Başarır - yayınlar.yesevi.edu.tr/hacettepe.edu.tr Erişim tarihi: 31.07.2013

“... Aynı hanede 41 yaşındaki biraderinin, biri 13 ve biri 5 yaşında iki oğlu ve 16 yaşlarında bir kızı bulunmaktadır. Müteveffa Ali adındaki biraderinin 31 ve 19 yaşlarında iki oğlu 13,10 ve 8 yaşlarında üç kızı ile müteveffa biraderinin hafidi (torunu) 4 yaşındadır.” Osmanlı'da Modern Anlamda Yapılan İlk Nüfus Sayımına Göre Divriği'nin Demografik Yapısı H YÜKSEL - hips.hacettepe.edu.tr Erişim tarihi: 31.07.2013

“... Der-i devlet-i mekine arz-ı dâi -i kemîne budur ki, Rumelide Yeni Zağra kurbunda müteveffa Kademli Baba Rahmetullahi aleyh zaviyesinin tekye... ve müstehakk olmağın müteveffa-yı merkurumun hissesi mahlûlinden mezbûre tevcih olunup...” Osmanlı Arşiv Belgelerinde Hacı Bektaş Tekkesi BGT ÇEVİRİSİ hbvdergisi.gazi.edu.tr ewelt-dertuerken. Erişim tarihi: 31.07.2013

“... ZjJWT Vol. 3, No. 3 (2011) 316 Müteveffa âlim Árpád Berta (1951–2008) ile András Róna–Tas’ın uzun ve yorucu çalışmaları neticesinde ortaya çıkan, II ciltlik bu hacimli eserin ilk örneklerini yazarlar, 2002’deki bir makalelerinde bizlere göstermişlerdi....” András Róna–Tas;† Árpád Berta with the assistance of László Károly. WEST OLD TURKIC. Turkic Loanwords in Hungarian. Part I: Introduction, Lexicon «A–K» (U Erdem - 2011 - diewelt-dertuerke Erişim tarihi: 31.07.2013

“... Rize’nin Emineddin Mahallesi halkından Rum Marupolioglu Yanboli veledi Nikola Gürçistan’da Kutayış şehrinde vefat etmiş ve mahkeme müteveffa Nikola’nın mirasını, Osmanlı vatandaşı olan eşi Dümeşiye bint Nikola ile küçük oğulları Nikola ve Lazari’ye ait olarak tescil...” Osmanlıların Son döneminde Rize ve Batum Arasında Sosyal İlişkiler N Gümüş - Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat 2012 - ilahiyat.erdogan.edu.tr Erişim tarihi: 31.07.2013

“... Müteveffa âlim ölümünden ancak bir kaç saat önce yazdığı bu mektubunda kitabın tercüme ve neşri yolunda kendinden başka daha kimlerin meşgul olacağını bildirmiş, gerek bu iş için, gerek diğer yayın plânlarının son bahara kadar alacağı safha hakkında tahminlerde...” uyusmazlik.gov.tr Erişim tarihi: 31.07.2013

“...Muhtelif yazılarımızda İstanbul Üniversitesi Medeni Hukuk ve Roma Hukuku Ordinaryüs Profesörü müteveffa Dr. Andreas B. Schwarz’ın Borçlar Hukuku dersleri unvanlı kitabının önsözünden alarak tekrar ettiğimiz bir cümleyi bir defa daha buraya kaydedeceğiz...”[PDF] Den Doğan Teşhis Hatâsı Ve Bundan Hasıl Olan Neticeler-uyusmazlik.gov.tr Erişim tarihi: 31.07.2013

“... Bartold’un konuyla ilgili yazısının Latin harflerine aktarılmış biçimi:3 Radlof’un “Lugati”ni Yeniden Neşir Mes’elesi Müteveffâ Rus alimi Radlof’un «Türk Lehceleri Lugati Tercübesi», Türkiyat sahasında çalışan bütün zevât için en zarûri olan eserdir.... Radloff Sözlüğünün Yeni Bir Yayımı Nasıl

Olmalıdır? M Ölmez, H Üniversitesi - mehmetolmez.org Erişim tarihi: 31.07.2013

“... Hocam Prof. Füsün Arsava (SBF) içimde uluslararası hukuka karşı ilgi uyanmasını sağladı. Müteveffa hocam Prof. Hilarie McCoubrey (Hull) ile Prof. Nigel White (Nottingham) uluslararası hukuku kuvvet kullanma ve insancıl hukuk konularını bana sevdirmişlerdir....”Terörle mücadele ve uluslararası hukuk I Kaya - 2005 books.google.com Erişim tarihi: 31.07.2013

“... Paris’teki Türkoloji hocamız müteveffa Profesör Jean Deny, bir vesile ile ders esnasında Süleyman Çelebi ve Mevlidinden bahsederken, Mevlidin hakikaten bir şaheser, müellifinin ise iyi, son derece samimi ve ince ruhlu bir şair olduğu hükmünü verdiğinde, bundan gurur...” Çeşitli Dillerde Mevlidler ve Süleyman Çelebi Mevlidinin Tercemeleri MT Okıç - Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 2010 - e-dergi.atauni.edu.tr Erişim tarihi: 31.07.2013

“... gösteriyor. Örneğin muhafazakâr yönü olduğu bilinen müteveffa sanatçı Barış Manço ile ilgili olarak, düzmece bir olay olduğu daha sonra itiraf edilmiş bir olay, kameranın yalan ve hile amacı ile kullanıldığının örneklerindedir...” **Bireysel ve Toplumsal Çözümde Televizyon Faktörü Üzerine Düşünceler** MD KARACOŞKUN - Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat 2002 - eskidergi.cumhuriyet.edu.tr Erişim tarihi: 31.07.2013

2 O hocalardan bazıları ve onların evlatlarıyla tanışmış olmam veçhile bu tür garabetlerle nasıl mücadele ettiklerine şahit olmuştum.

3 “Dorsten Fatih Camii Dernek Başkanı Vefat Etti

Dorsten DİTİB Fatih Camii Dernek Başkanı Nurettin Gökçen 10.12.2002 tarihinde Münster Üniversite Hastanesinde tedavi görürken kurtulamayarak Hakk’ın rahmetine kavuştu. ... Merhuma Allah’tan rahmet ailesi ve yakınlarına baş sağlığı diliyoruz.” www.diyana.net.gov.tr/turkish/DIYANET/avrupa/.../mart/.../y62.htm Erişim tarihi: 30.07.2013

4 Başsağlığı teriminin yaygın kullanımını göstermek açısından aşağıda çeşitli çevrelerden örnekler verilmiştir:

“Kendisine Allah’tan rahmet, ailesine, Fakültemize ve mimarlık camiasına ise başsağlığı diliyorum. Fahrettin Tolun hocamızı, 1965 yılında ODTÜ Mimarlık Bölümü’nde...”

T AKTÜRE - METU JFA, 2009 - core.kmi.open.ac.uk Erişim tarihi: 31.07.2013

Odamızdan Haberler Hasan Zeki Süzen Vefat ve Başsağlığı

Meslektaşlarımızdan Gürbüz ÖZKAN ve

Abdurrahman Baltacı geçtiğimiz günlerde vefat etmiştir. Merhumlara Allahtan rahmet, yakınlarına sabır ve başsağlığı diliyoruz.

DDK Gitmez, Ü AYDIN - izmirymmo.org.tr Erişim tarihi: 31.07.2013

“...19 askerimiz ise yaralandı. Kahraman askerlerimize Allah’tan rahmet, kederli ailelerine sabır ve başsağlığı dileriz. Bölücü etnik terörle otuz yılı aşkın bir süre mücadele içerisinde olan devletimizin terörle etkin mücadele... Me Dergisi, Yı Müdürü, Y Adresi, G Tasarımı - 2007 - bilgiyurdu.org.tr Erişim tarihi: 31.07.2013

“... Yukarıda değinildiği gibi ölüm olayından ise, adres değiştirmek, can borcunu ödemek, ebediyete geçmek, gözlerini yummak, rahmetli olmak, vadesi yetmek şeklinde söz edilir. Ölen kişinin yakınlarına “Başın sağ olsun.”a gidilir ve “başsağlığı” dlenir. Türkçedeki Örtmece Sözlere S Türkmen - Karadeniz Araştırmaları, 2009 - ceool.com Erişim tarihi: 31.07.2013

“... Bu çerçevede: En üstün insan hakkı olan yaşama hakkını hedef alan terörü lanetliyor, şehitlerimize Tanrı’dan rahmet, Yüce Türk Milletine başsağlığı dilemeyi bir görev biliyoruz. Hiçbir amaç terör haklı kılamaz, hiçbir gerekçe terör örgütlerini desteklemenin mazereti olamaz...” Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Metin Fezyioğlu’nun Fakültenin Kuruluşunun 82. Yıldönümünde Yaptığı ...S Konuklar auhf. ankara.edu.tr Erişim tarihi: 31.07.2013

“... Başsağlığı dilemek, doğumu müjdelemek, evlilik için davette bulunmak, hasta ziyaretlerinde bulunmak, bayram tebrikleri gibi toplumsal konular sözlü kültürün canlı olarak yaşatıldığı ortamlardır ve toplumun sözlü kültür belleğidir... [PDF] Sözü ‘E-Karte’etmek Erişim tarihi: 31.07.2013 A Meltem - millifolklor.com Erişim tarihi: 31.07.2013

“... Eğer mersin dalları sallanmamışsa kelime-i şahadet birkaç kere tekrarlanır. Ana ismi tekrar söylenir. Mersin dalları sallanınca ailesine başsağlığı dlenip mezardan ayrılır. Bu anda ölünün ailesi çok fa kir değilse oradaki fakirlere para dağıtır...” [PDF] Kıbrıs Ağzında Ölümle İlgili Anlatımlar E KARABACAK - millifolklor.com Erişim tarihi: 31.07.2013

- 5 Nitekim Yunanistan, Bulgaristan, Makedonya’dan hisım, akraba ve dostlardan tarafımıza bu hususta serzenişte bulunulmuştur.

- 6 TDK çalışanlarının yakınlarını kaybettiğinde muhatap olup üzüldüklerine şahit olduğumuz söz üzerine konuşmalarımız olmuştur. Bugüne geldiğinde TDK sözlüklerde herhangi bir gelişme olmamıştır.

KAYNAKLAR

- ABİK, A. D. “Türkçe’de “Vefat Kelimesi ve Yardımcı Fiilleri”, Cilt:14, Sayı:2 <http://www.kutuphane.dogus.edu.tr> Erişim tarihi: 31.07.2013.
- AÇA, Mehmet, “Tuva ve Şor Türklerinin Destanlarında Ölüm”, *Defin* (Editör: Emine Gürsoy Naskali), İstanbul: Tarihçi Kitabevi 2012.
- AKSOY, Ömer Asım; *Atasözü ve Deyimler Sözlüğü I-III*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1984.
- ALYILMAZ, Cengiz, “Eski Türklerde Mezar Geleneği”, *Defin* (Editör: Emine Gürsoy Naskali), İstanbul: Tarihçi Kitabevi, 2012.
- ARSLAN EROL, Hülya, “Eski Türkçede “Ölüm” İçin Kullanılan Sözlere”, *Defin* (Editör: Emine Gürsoy Naskali), İstanbul: Tarihçi Kitabevi, 2012.
- AYDIN, E. “Divanlardaki Manzum Mektuplar”, 2006. <http://www.cu.mitosweb.com> Erişim tarihi: 31.07.2013.
- AYVERDİ, İhsan. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kubbealtı Lûgati, 2005.
- ÇAKIR, Ömer, (2006) “Türk Edebiyatında Taziyetnameler”, TÜBAR-XIX-Bahar, Kanat Dergisi.
- DENİZ, Bekir, “Türk Dünyasında Ölümlük Halı, Düz Dokuma Yayı ve Keçe Geleneği”, *Defin* (Editör: Emine Gürsoy Naskali), İstanbul: Tarihçi Kitabevi 2012.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi 1984.
- DİLEK, İbrahim, “Altaylardan Anadolu’ya Bir Yemek, Bir Oyun ve Bir Ölüm Geleneği Üzerine”, *Ahmet BicanERCİlasun Armağanı*, Ankara: Akçağ Yayınları 2008.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican, “Türkçede Öl- Fiili Üzerine”, *Makaleler*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2007.
- ERGUN, Pervin, *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, Ankara: AKM Başkanlığı Yayınları 2012.
- ERGUN, Metin, *Şor Kahramanlık Destanları*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2006.
- ERSOY, Ruhi, “Türklerde Ölüm ve Ölü İle İlgili Rit ve Ritüeller”, *Millî Folklor*, 2002, Sayı:54, s. 86-101.
- DURMUŞ, M., “Ölümü Güzelleştiren Eda:Türkçe Şair Tezkireleri ile Şairnamelerde Ölümüne Bakış ve Ölümü İfade Biçimleri Üze-

- rine”, *Millî Folklor*, 2012, Yıl:24, Sayı:94, <http://www.millifolklor.com> Erişim tarihi: 31.07.2013.
- EKE, N. Güvâhî'nin Pend-nâmesi'ndeki bir Hikâyet ile La Fontaine'in Bir Masalının Mukayesesi, Atatürk Üniversitesi Türkiyat ..., 2010 - <http://www.e-dergi.atauni.edu.tr> Erişim tarihi: 31.07.2013.
- GÖKBEL, Ahmet, “Kuman-Kıpçaklarda Ölü Gömme İle İlgili İnanç ve Adetler”, *Defin* (Editör: Emine Gürsoy Naskali), İstanbul: Tarihçi Kitabevi, 2012.
- GÜNGÖR, A. “Tabu-Örtmece (Euphemism) Sözler Üzerine”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat* 2010 - e-dergi <http://www.atauni.edu.tr> Erişim tarihi: 31.07.2013. <http://www.diyaret.gov.tr/turkish/basiliyayin/dinikavramlaroku.asp?id=267&harf=C> http://scholar.google.com.tr/scholar?q=r%44%B1hlet+eylemek&btnG=&hl=tr&as_sdt=0%2C5.
- JUMABAEV, Maksat, *Kırgız Gelenek Ve İnanışlarında Dini Ritüeller*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı (Din Sosyolojisi), yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (Danışmanı: Doç. Dr. Niyazi AKYÜZ), Ankara: 2006.
- Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat*, İstanbul: Sebat Yayınları, 2006.
- KAHYA, Hayrullah, “Munis Harezmi'nin Firdevsü'l-İkbâl İsimli Eserinde “Ölmek” Fiili ile “Ölüm” Kavramı İçin Kullanılan Kelime ve İfadeler” dergi.fsm.edu.tr/index.php/ia/article/download/19/23 Erişim tarihi: 05.12.2013
- KİLLİ, Gülsüm, “Hakas Türklerinde Ölümün Algılanışı ve Ölüm İle İlgili Geleneksel Uygulamalar”, *Defin* (Editör: Emine Gürsoy Naskali), İstanbul: Tarihçi Kitabevi, 2012.
- ÖGEL, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi*, Ankara TTK Yayınları 1989.
- ÖLMEZ, Filiz Nurhan, “Ölüm” Olgusunun Türk Dokumalarına Yansıması”, *Defin* (Editör: Emine Gürsoy Naskali), İstanbul: Tarihçi Kitabevi, 2012.
- ÖRNEK, Sedat Veyis, *Anadolu Folklorunda Ölüm*, Ankara: AÜ DTCF Yayınları, 1979.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul: ME Yayınları 1971.
- PALA, İskender, *İki Dirhem Bir Çekirdek*, İstanbul: LM Yayınları, 2002.
- ROUX, Jean Paul, *Altay Türklerinde Ölüm*, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 1999.
- ROUX, Jean Paul, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, (çev.A. Kazancıgil), İstanbul: İşaret Yayınları, 1998.
- SAKAOĞLU, Saim, “Tatil Yazıları: Tayyip Ağa İle Botsalı Kara Kâmil'in Ercişli Arkadaşı...” Cilt:8 Sayı:38 30.12.2008 www.merhabahaber.com/cilt8-sayi38-30.12.2008-96001h Erişim tarihi: 31.07.2013
- Şemseddin Sami, *Kâm'us-ı Türkî*, İstanbul: İdeal Yayınları, 2012.
- TDK Derleme Sözlüğü*, Ankara: TTK Basımevi, 1982.
- Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.
- TIETZE, Andreas, *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügatı*, İstanbul: Simurg Yayınları, 2002.
- TRYJARSKİ, Edward, *Türkler ve Ölüm*, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2011.
- TÜRKMEN, Seyfullah. “Türkçedeki Örtmece Sözler.” *Karadeniz Araştırmaları* 23 (2009): 131-140.
- ÜŞENMEZ, E., “Yunus Emre Divanında Türkçe İslamî Terimler” <http://www.turkishstudies.net> Erişim tarihi: 31.07.2013.
- YAZAR, İ., Şair Tezkirelerinde Ölüm Bağlamında Dil ve Üslup Üzerine Bir İnceleme, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2013 - <http://www.ceeol.com> Erişim tarihi: 31.07.2013.
- YILDIZ, Harun, “Alevi Geleneğinde Ölüm ve Ölüm Sonrası Uygulamalar”, *Defin* (Editör: Emine Gürsoy Naskali), İstanbul: Tarihçi Kitabevi, 2012.